

Pl-, Cl-, Fl-, ente'l Navia y Eo

X. LL GARCÍA ARIAS

1. Trabayos de tou tipu apáutense nos sos comentarios sol tratu que los grupos llatinos *pl-*, *cl-*, *fl-* reciben nes llingües peninsulares.

Estrémense asina dos fasteres: la centroriental, conservaora, escontra la centrocidental, palatalizaora¹.

Pero na gran faza palatalizaora puen vese resultaos fónicamente dixebraos nel presente, según los caminos que siguieren cauna de les llingües. Asina [ê] en gallegu; [š] en portugués; [l] en castellán.

2. El casu asturianu presentaríamos una gran estaya centroriental (onde s'énxerta la faza A occidental) con [l]; otra muncho más pequeña con [y] (conceyos de Llena y Ayer...); otra con [š] (faza B occidental); y llueu [ê] (faces C, D)².

3. Esti puntu caberu, los resultaos nes faces C y D, a les que lóxicamente hai qu'arrexuntar les fas-

¹ Menéndez Pidal. *Manual de Gramática Histórica Española*. 12.^a ed. Madrid (Espasa-Calpe) 1966, p. 126; R. Lapesa. *Historia de la Lengua Española*. 8.ª ed. Madrid 1980, p. 183; A. Zamora Vicente. *Dialectología Española*. 2.ª ed. Madrid 1979, p. 135.

² Diego Catalán, «El asturiano occidental: examen sincrónico y explicación diacrónica de sus fronteras fonológicas». Rph X, XI, 1956 y 1957. E. Alarcos Llorach, «De algunas palatales leonesas y castellanas», en *Logos Semantikós. Studia Linguistica in honorem Eugenio Coseriu*. 1921-1981, V., p. 269.

teres al sur del cordal, Babia y Llaciana, paezmos enforma discutible y la riestra datos que tenemos nes nuses manes nun mos dexa xeneralizar el resultáu [ê] darréu que seremos a ufiertar nun futuru prósimu una revisión de los fechos³.

³ Exemplos perescoyíos y nos que punxe muncha atención na trascripción al faer les encuestes pal *Atlas Lingüístico de España y Portugal* son:

Villaverde (Allande)

pl-: CHENU ~ CHEN, CHANU, CHORAR, CHUVER / *llegar*

cl-: llavi, llamar

gl-: lleirón, llande

(Informa Xuacu'l de Concha (58 años, en 1978). Nun dulda nos resultaos de *l-*, *-ll-*: llöbu, lluna, llouxa < * lausa, ller, llamorgal, callar).

Bourres (Tinéu)

pl-: CHANU, CHEN, CHUVER / *llegar, llanteiru*

cl-: llave, llamar

fl-: llaparada

gl-: lleirón

(Informa Alfredo Rodríguez (59 años en 1978). Nun dulda nos resultaos de *l-*, *-ll-*: llöbu, llombu, lleña, lleñeiru, lluna, llavar, muniella ~ buniella, ella, callar).

Villar de Llanteiru (Cangas)

pl-: CHENU, CHANO, CHURAR, CHUVER / *llegar, llanteiru*

cl-: llave, llueca, llucarón, llavía, llamar y chamar

(Informa José Zamora (d'unos 50 años). Nun dulda nos resultaos de *l-*, *-ll-*: llavar, llamas del Mouru, llugar, lluna callar, Funtaniella, caniella, callar, callos).

Nel mesmu léxicu de *El Cuarto de los Valles II* (Uviéu 1965) alcontramos una riestra palabres onde alternen los resultaos de güici pa los citaos grupos *pl-*, *cl-*, *fl-*:

pl-: CHAN, CHANA y derivaos (< planum)

CHEN, CHENA (< plenum)

CHURAR y palabres relacionaes (< plorare)

CHUVER y palabres relacionaes (< plouere)

CHUMBA y CHUMBADA (< plumbu)

llegar o CHIGAR (< plicare)

llanca, llancón (< planca)

llantel o llantén y palabres relacionaes (< plantagine)

llancir, llanciar (< plangere)

llanta y palabres relacionaes (< plantare)

cl-: llave y palabres relacionaes o CHAVE (< clavis)

llamar o CHAMAR (< clamare)

llousa (< clausa)

llueca y palabres relacionaes (< clocca)

llueza y palabres relacionaes (< * cloccca)

Nel léxicu *somedán* alcontramos (A. Cano, *Vocabulario del bable de Somiedo*. Uviéu 1982):

pl-: CHANU y palabres relacionaes

CHENU y palabres relacionaes

CHIGAR

CHURAMICAR y palabres relacionaes

llover y CHUVER (< plouere)

llaga, llagar (< plagare)

4. De toes maneres la nuesa mira d'agora llévanos más al ocidente, a la fastera ente'l Navia y Eo, la estaya más occidental d'Asturies con unes fales calificaes de gallego-asturianos per Dámaso Alonso. Nesti puntu los estudiosos nun dulden presentamos pa *pl-*, *cl-*, *fl-* un resultáu [ê] acordies col gallegu.

5. Pero, a vulgar per delles muestres de qu'agora faremos emplegu, paezmos que tenemos argumentos pa pescanciar que nin siquiera ente'l Navia y Eo foi siempre resultáu únicu [ê]. Pelo contrario, exemplos con [i] qu'entá perviven serien niciu qu'arrexuntaría, en principiu, estes fales con resultaos comunes a bona parte l'asturianu.

llantar (< plantare)
llantén (< plantagine)
llanciel y CHANQUEIRU? (< planca)
cl-: CHAMAR
llave y CHAVE y palabres relacionaes
llueca y CHUECA y palabres relacionaes
llousa (< clausa)

Nel casu de *Babia* y *Llaciana* (G. Álvarez, *El habla de Babia y Llaciana*. Madrid 1960) alcontramos nicios nidios de [ê] nos mesmos grupos; asina: frente a los munchos *ch-* hai:

La Llaviana (top)
llacianiegu «de Llaciana»
llaciu (< flaccidu)
llenuzu «planta que se cría entre las legumbres» (< ple-
nu?)

Los resultaos de *bl-*, *gl-*, son nididamente [ê]: *llera*, *llazus* < *glacie*, *llande* < *glandine*, *llandiu* < *blandu*, *llira* < *glis-ris*

Lo mesmo pue afitase n'*Astierna* (J. A. Fernández, *El habla de Sisterna*. Madrid 1960).

llaciu (< flaccidu)
llaga (< plaga)
llouzanu (< *lautianu?)
Llaciana (< Flacciana)

Nididamente con [d] frente a los exemplos con *ch-* xenerales pe los citaos grupos.

Vemos lo mesmo nes *Rimas* y *Refranero* de Fernán Coronas (Uviéu 1984) que recueyen la fala de Cadavéu (conceyu Valdés) na primera metá d'esti sieglu. A nun ser nel poema de la p. 165 onde toa /ê/ escríbese «ch», ye claru'l so facer: asina escríbe con *ch-* los derivaos de *plorare*, *plegare*, *plenu*, *planu*, *clau*, mentanto apaez con /ê/ (grafía «ll», «lh») toa *l-*, *ll-* lo mesmo que:

llantóu (plantare), *llancian* (plangere), *llamandu* (clamare)
llama d'amor (flamma), *llousa güerta* (clausa)
llantas (plantas), *llagas* (plagas), *llamuscar* (clamare)
llueca (clocca)...

6. La falta monografíes detallaes hasta güei nun mos fexera ver enantes esi puntu. Agora, col asoleyamientu de la tesis so la fala de El Franco³ somos a ver que xuntu al resultáu aguardáu [ê] (*chorar*, *chegar*, *chave*, *chamar*, *cheirar*) y a la vera los dobles debíos a castellanismu o cultismu (*chao* ~ *llano* ~ *plano*; *chantar* ~ *plantar*), alcontramos muestres que, anque non estudiaes pel autor, presenten nididamente un resultáu [i] que podría ser autótonu, lo mesmo que lo sería [i] con aniciu'n *l-*, *ll-* comu entá güei conserven les fales de la oriella'l Navia.

Picotiando na citada tesis alcontramos exemplos con [i] < *pl-* nel léxicu usual: *llaga* < *plaga*; *llanxir* «xemir» < *plangere*; y pue que *llanco* «bloque de tierra» si ye que tien l'aniciu nel llatín *planca* y nun ye lo mesmo que l'ast. *llabáncanu* «tarrón grande», si fora deriváu del llatín *lapidem* si ési ye l'aniciu de *llábana* y términos parientes.

7. Pero a estos datos léxicos axuntaremos na mesma fastera ente'l Navia y Eo los que mos asoleyen dellos nomes de llugar recoyíos na so espresión vernácula⁴:

- a) En relación etimolóxica col llatín *plantare*:
Llanteirón ('Lanteiron', Boal)
Llanteiro ('Lantero', Boal)
Llanteiro ('Lantero', Eilao)
Llanteiro ('Lantero', Villayón, parroquia de Ponticella)
Llantrapiñán ('Lantrapiñán', Tapia).
- b) En relación etimolóxica col llatín *planu*:
Llaeces ('Llaneces', parroquia de Santa Colomba, Allande)

³ José García García. *El Habla de El Franco*. Mieres 1983.

⁴ Citamos colos exemplos que mos da'l Nomenclátor güei oficial, enllenu faltes; cuandu mos ye posible reproducimos la espresión popular per nós arrecoyida. Ente paréntesis la oficial güei. Con asteriscu cuandu ye perprobable.

- *Sivallá (Castropol)
- *Grandallá (Castropol)
- *Silvañá (Grandes de Salime)
- Sirvallá* (Taramundi).

8. Estos exemplos que, de xuru, podríen allargase de tener referencies atopaíces de la pronunciación toponímica y del léxicu entá emplegáu, vense encontraos per otros daqué asemeyaos fuera de les llendes alministratives asturianas, concretamente'n llugares de fala gallega, con un resultáu palatal que, de mano, nun s'aguardaría; asina:

Alto de Llorantín, llende d'Ancares col valle Burbia, citáu per Dámaso Alonso⁵ comu «topónimo de forma inexplicable si atendemos a la fonética de Ancares», lo que sería cierto atalantando un únicu resultáu palatal identificáu col gallegu de güei. Mas, axuntándolu a los exemplos asturianos pue propónese un étimu xustificáu dende'l llatín *Florentinus*/-i, meyor que *Laurentinus* pela ausencia del ditongu.

De la mesma manera habría qu'arrexuntar tamién otros casos allumaos per Piel⁶ pa Fonsagrada (Lugo) y que tampoco nun s'axustaríen a lo que s'esixiría a un resultáu güei gallegu:

Llanceda < *planitia* + *etum* (?)
Llacín < *Flaccinius*⁷.

⁵ «El gallego-leonés de Ancares y su interés para la dialectología portuguesa». *Obras Completas* I, p. 323.

⁶ «Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada», en *Studia Philologica (Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso)* II. Madrid, Gredos 1961.

Ye verdá que Piel tien duldes de la pronunciación de los nomes de llugar citaos darréu que «las grafías oficiales no siempre (están) exentas de arbitrariedades» (p. 600). De toes maneres, de responder a les realidaes fonétiques de güei *Llan* taría a la vera del resultáu gallegu *Chao*, *Vilarchao*, seguidores de *planu*, lo mesmo que *Vilachá* < *uilla plana*.

⁷ «Cotum de Lazim» en 1188, cfr. Floriano Llorente, Colección Diplomática del Monasterio de Villanueva de Oscos». BIDEA 102, Uviéu 1981., p. 164.

El mesmu autor cita ente los de «origen oscuro o atribución dudosa» los siguientes:

Llan «llano»

Llencias < *planitia* (?), cf. gall., port. *Chainça*⁸.

9. Pero al llau de los resultaos xenerales del tipu [ê] y de los testimoniales [l] entáalcontramos dientru les llendes asturianas dos exemplos, na mesma llinia con Galicia, dos nomes de llugar aniciaos en *pl-* pero con un seguidor [-l]: *Lantoiira* y *Lanteiro*, pueblos del conceyu Castropol, na parroquia de Presno y Moldes respetivamente.

De xuru que'l triple resultáu citáu [ê, l, l] pa un mesmu étimu podría llevamos lloñe na discusión del procesu palatalizaor. Dende llueu nun ye ésti'l nuesu enfotu d'agora. Ye abondo dexar afitao, una vegada más, que pensar na evolución d'una llingua, nesti casu'l llatín, al marxen de les contrapuestes tendencies evolutives que se daben dientru d'ella, ye, pelo menos, infantil. Nun atalantar que nicios d'esas tendencies contrapuestes puen vivir güei ye tamién inxenuo. Ver el fenómenu nun contestu más llargu nun ye'l nuesu procuru presente pero tendremos que mos encarar con ello al falar, nel so día, de los resultaos asturianocidentales.

Lo que mos paez cierto ye que los exemplos *Lantoiira*, *Lanteiro* pudieron tamién ser alternantes o non colos resultaos palatalizaos en *ll-*, daqué asemeyao a lo que pasa güei nos topónimos *Llaviana* ~ *Lavianana*, *Llouru* ~ *Loro* (Pravia), *Llaciana* ~ *Laciana*. Cuandu nel estremu más occidental d'Asturies se xe-

⁸ A. Santamarina cita dos exemplos del este de Lugo (*Llencias*, *L'ouxas*) comu niciu de la palatalización de *l-* o *ll-* en Galicia. Cfr. «Dialectología Galega: Historia e resultados», en *Tradicón, actualidade e futuro de galego. Actas do coloquio de Treveris*. Santiago de Compostela 1982, p. 174. El mesmu García de Diego facíamos ver ensin afondar nello que *ll-* «tamién puede sufrir el trato de *gl.*; *Flaciana Laceyana* (Lugo), *Flaccidu* > *lacio*» en gallegu. Cfr. *Elementos de Gramática Histórica Gallega (Fonética-Morfología)*. 1909). Anexo 23 de *Verba*. Univ. de Santiago 1984, p. 46.

neralicen los resultaos de tipu gallegu con *ch*- nun siendo posibles nel aniciu palabra los palatales en *ll*- nun tendría ná de raro que los topónimos con *ll*- xeneralizaren la otra de les sos posibles variantes autótones (esto ye *l*-) o quedaren unos pocos casos enquistaos na toponimia. Onde más fácilmente queden restos de *ll*- < *pl*-, *cl*-, *fl*-, ye xustamente más cerca'l Navia, onde, per otu llau *ll*- ye posible darréu que ye resultáu normal del *l*-, comu'n bona parte l'asturianu.

Nun ye allocao atalantar pa *Lantoir*a y *Lanteiro* un vieyu usu con palatal a xulgar per tol nuesu razonamientu. Pero esi pescanciar asina les coses tendría un bon sofitu na documentación medieval darréu que se conoz la escritura «Nantoria»⁹ onde la «N-» podría ser la grafía del entóncenes resultáu sonoru antecesor de la *ch* vaqueira (esto ye *ll* [ʃ])¹⁰. L'exemplu gráficu nun ye únicu dao que tamién alcontramos «Nantigo» y «Notimas» pa los güei *Llantigu* (Cangas del Narcea) y *Llomes* (Allande)¹¹.

De toes maneres la grafía «N-» lleva inxerío que non necesariamente la xente de Castropol habría pronunciar una palatal nin muncho menos l'antecesor medieval de la *ch* vaqueira; a lo meyor dicha grafía nun yera namái l'adatación asturiano-occidental d'una *l*- < *pl*- o de la so posible alternante palatal.

10. En tou casu lo que queda perafitao pelo que viemos ye que la fastera de [ʃ] < *pl*-, *cl*-, *fl*- foi más llarga de lo qu'agora suel dicise nos manua-

les y mesmamente nes monografíes. Pero, paezmos, nun debería ún escaecese a la hora d'estudiar esti fenómenu d'inxertalu con otu entá vivu a la oriella'l Navia onde [ʃ] < *l*-¹² darréu que más al occidente tamién hai nicios de la mesma palatalización entrándose'n Lugo, comu fexere ver Santamarina (v. nota 8) según exemplos que Piel diere pa Fonsagrada¹³.

Lladaira, en relación col cast. *laderra*
Lledín < *Laetinius*,

cosa que, per otu llau, diría acordies col caltenamientu de *-l-* en delles fales de Lugo¹⁴.

11. La caltenencia, entós, d'esta [ʃ], tean u tean los sos anicios, nesta fastera occidental muéstramos un niciu más, llingüísticamente acordies col asturianu de güei, que s'adientra na mesma Galicia.

Paezme qu'esti fechu, lo mesmo qu'otros resultaos asturianos, castellanos, etc., que nun s'axusten al esquema evolutivu predetermináu, tendrá que s'entender afondando no que foi aquel vieyu fenómenu de la variación consonántica. Nin siquiera los dominios llingüísticos que llograron un estándar fonon a tapecer delles de les variantes surdiés daquella. Nos dominios onde l'estándar nun s'algamó los nicios fónicos de la variación son munchos más.

12. Ye claro que toos estos datos nun mos aconsen caltener que'l resultáu propiu de *pl*-, *cl*-, *fl*- nes fasteres C-D de l'asturianu occidental seyan [ê]. Nun sen contrariu dafechu talmente mos paez que son re-

⁹ Que *Lantoir*a deberá entendese dende'l llatín *plantare* paez fácil d'entender y más dempués de ver cómo na nuesa Edá Media apaez n'apelativos en contestos comu: «la metad parte de la *lantoria* e la otra metad...»; cfr. J. I. Fernández de Viana y Vieites «Pergaminos del Monasterio de Cornellana (Asturias) en el Archivo de San Payo de Antealtares (Santiago)». *Asturiensia Medievalia*. 4. Universidá d'Uviéu 1981, p. 393; añu 1496.

¹⁰ Alarcos Llorach. Art. cit., p. 273.

¹¹ X. Ll. García Arias. «A propóscitu d'un llibru de toponimia prelatina d'Asturies». *Lletres Asturianas* 13, 1984.

¹² L. Rodríguez-Castellano. «Palatalización de la *l*- inicial en la Asturias de habla gallega», en *Verba* 2. Universidá de Santiago 1975.

¹³ «Semblanza Toponímica», loc. cit.

¹⁴ F. Fernández Rei. «Bloques e áreas llingüísticas do galego moderno». *Grial* 77, p. 264. Dos exemplos más de palatalización de *l*- en gallegu daríamoslos García de Diego (ob. cit., p. 35) al presentamos los dobles llama = *lamia* < *lamina*; *llabaza* = *labaza*. La palatalización de *l*- dase'n delles fasteres del port. tres *s* (tendes *lhuz*, *mai lharga*, etc.). Cfr. M.ª Alves Lima, «Matosinhos», RPF 12, 1, p. 169; Schürr BF 17.

sultaos en [š] los más xenerales nel aniciu. Ello, de mou provisional, podríamos dexalo afitao nestes razones:

1. Son perpoques les palabres «primitives» que presenten *ch-* aunque de muncha frecuencia na fala.
2. Eses poques palabres son cuasi siempre les mesmes perdayures.
3. En dellos casos el resultáu *ll-* ye esclusivu, aunque son pocos los exemplos citaos.
4. Una riestra palabres con aniciu nel llatín *l-* presenten nes fasteres, escontra lo que yera d'aguardar, un resultáu *ch-* lo que supón que *ch-* ye'l resultáu fónicu que ta ganando tarrén al orixinariu *ll-*: asina:

Cuarto de los Valles: chamazo (y derivaos),
chonxe, chouxu (cast. losa)...

Somiedu: chamazu, chuenxes...

Astierna: chamargueiru, chábana, chacón...

Babia y Llaciana: chábana, Las Chubisneras (< lupum-).

5. La vieya documentación y los villancicos de tipu asturianu oc. paez que nun dan cuenta de *ch-* pa los citaos grupos *pl-*, *cl-*, *fl-*.

De ser les coses asina talmente paez que tamos delante un casu de *cheísmu* talmente comu s'afita pa otros llugares comu Ayer, Llena, Teberga... (cfr. J. L. García Arias *El Habla de Teberga: Sincronía y Diacronía*. AO 24, 1974, p. 80). Otru problema estremáu ye pescanciar les causes qu'empobinen a la llingua nesí sen ente les que, de xuru, habría tenese presente la necesidá de fuxir de la homonimia. De toes maneres faise necesario afondar na custión darréu que pudieron dase otres influencies que xustificuen *ch-* ensin pasar necesariamente per *ll-* comu pasu previu (cfr. § 11).

